

УДК 339.9

О.Ю.Пасічна,

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України,
м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ СВІТОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ

У статті визначено сучасні теоретичні підходи до формування зовнішньоекономічної стратегії держави в умовах інтернаціоналізації світового відтворювального процесу. Обґрунтовано, що з метою подолання недоліків кон'юнктурного підходу необхідним є використання гео економічного підходу до оперування національної економіки у світовому економічному середовищі.

В статье определено современные теоретические подходы к формированию внешнеэкономической стратегии государства в условиях интернационализации мирового воспроизводительного процесса. Обосновано, что с целью преодоления недостатков конъюнктурного подхода необходимым является использование геоэкономического подхода к операции национальной экономики в мировой экономической среде.

The modern theoretical approaches to the government external economic strategy forming in the conditions of world reproductive process internationalization are defined. Grounded, that with the purpose of conjuncture approach lacks overcoming it is necessary to use the geoeconomic approach to the national economy functioning in the world economic environment.

Ключові слова: зовнішньоекономічна стратегія, інтернаціоналізоване відтворювальне ядро, кон'юнктурний підхід, виробничо-інвестиційна модель, гео економіка.

В період панування торгівлі у системі міжнародних економічних відносин центральним питанням формування зовнішньоекономічної стратегії було питання про роль держави в регулюванні економіки, ступінь її участі в економічних процесах. Основні теоретичні погляди формувались у площині лібералізм – протекціонізм. Як свідчить досвід, у світовій економіці приблизно кожні 40 років дві основні економічні теорії (ліберально-монетарна і регуляторно-державна) міняються місцями. Наприклад, після 1889 р. і 1969 р. переважала монетарна теорія, а в інші періоди – регуляторна, наприклад, кейнсіанство [14].

Сучасні кейнсіанські і некейнсіанські концепції вимагають посилення регулюючої ролі держави в економічному розвитку. Прибічники концепцій неокласичного і монетаристського напрямків економічної політики вимагають максимального обмеження втручання держави в економічний розвиток. Проте, на думку Ю.В.Макогона, всі ці концепції економічної політики були притаманні індустріальній ері економічного розвитку. Тому, закономірно, виникає питання щодо нової концепції економічної стратегії держави, яка буде характерною для постіндустріального етапу [9, с.269-270].

Досліджуючи теоретико-методологічні проблеми формування зовнішньоекономічних стратегій країн, вагомий внесок у сучасну економічну науку внесли такі вітчизняні та російські вчені: Я.Б.Базиліук, Т.В.Бауліна, Я.В.Белінська, Я.А.Жаліло, М.В.Жук, В.В.Ковалевський,

Ю.Г.Козак, Е.Г.Кочетов, П.М.Леоненко, Ю.В.Макогон, В.Є.Новицький, Ю.М.Пахомов, О.В.Плотников, А.М.Поручник, К.І.Ржепішевський, О.І.Рогач, А.С.Філіпенко, А.А.Чухно, П.І.Юхименко.

Метою даної статті є визначення теоретичних підходів до формування зовнішньоекономічної стратегії держави в умовах інтернаціоналізації світового відтворювального процесу.

На сучасному етапі орієнтація винятково на збут товарів означає невідповідність національного розвитку тим процесам, що сьогодні відбуваються у світовому економічному просторі. З одного боку, при сприятливій кон'юктурі світового ринку країни одержують додаткову можливість закуповувати для себе необхідну продукцію виробничого і споживчого призначення і навіть вкладати кошти в розвиток імпортозамінних та експортоорієнтованих виробництв. Проте, з іншого, несприятлива кон'юнктура світового ринку енергоносіїв, зерна, металів тощо відразу знижує купівельну спроможність більшості країн, що розвиваються, та з перехідною економікою, і зтягує їх у чергову боргову яму зовнішніх запозичень [4, с.250].

Спирання у формуванні зовнішньоекономічних стратегій на природні ресурси та дешеву й некваліфіковану робочу силу не може бути фактором динамічного зростання національних економік. За винятково сприятливих умов природний ресурс дійсно може надати відчутного імпульсу економічній динаміці країни. Найяскравішим прикладом є нафтовидобувні країни, зокрема регіону Перської затоки, що вже декілька десятиліть вдало використовують сприятливу кон'юнктуру на ринку енергоносіїв. Завдяки тривалому припливу «нафтодоларів» деякі з цих країн поступово модернізують структуру своєї економіки: поряд з видобутком нафти з'являються підприємства нафтохімії, енергоємні виробництва (виплавка алюмінію тощо).

Проте в цілому природно-ресурсний фактор на нинішньому етапі не може бути ефективним стрижнем економічної стратегії розвитку, принаймні в тривалій перспективі. Країни, що спираються лише на свої природні багатства, приречені на безнадійне відставання від розвинених країн. На світових ринках з другої половини ХХ століття склалася стійка тенденція до зниження цін на сировину (за винятком енергоносіїв) і підвищення – на готову продукцію, особливо високотехнологічну. Крім того, ґрунтування економіки країни переважно на ресурсному факторі гальмує науково-технічний прогрес [10, с.25-26].

При формуванні торговельної моделі зовнішньоекономічної стратегії здебільшого досліджується лише сфера зовнішньої торгівлі та аналізується кон'юнктура товарних ринків, вибудовуються цінові тренди, програмуються моменти виходу на світовий ринок, при якому можуть складатися сприятливі ціни [13, с.8]. Таким чином, йдеться про

очікувальну, пасивну стратегію, яка виключає цілеспрямоване створення сприятливої, "зручної" кон'юнктури.

Світова практика свідчить про невиправданість такої пасивної стратегії особливо щодо ринків енергоносіїв, сировини та цілої низки промислових товарів. Характерною у цьому контексті є думка Ю.Г.Козака, Н.С.Логвінової, І.Ю.Сіваченко, які стверджують, що підключення до системи господарських зв'язків на рівні товарного руху капіталу та обслуговуючих його валютно-кредитних відносин робить ту чи іншу країну цілком залежною від кон'юнктури світового ринку як системи одиничних ринків [13, с.7].

Теоретичні основи зовнішньоекономічної стратегії базуються, на думку Е.Г.Кочетова, на інших принципах: включення національної економіки або її складової частини у світове господарство не має пов'язуватися з очікуванням сприятливого моменту, слідувати за світогосподарською кон'юнктурою, тобто національна економіка повинна вписуватися у світогосподарське середовище без визначення яких-небудь умов. Це стратегічне завдання для національної економіки має вирішуватися активно, а не очікувально. Більше того, для цього необхідним є цілеспрямоване створення певних геоекономічних ситуацій. Створення таких ситуацій залежить від уміння стратегічно маніпулювати новітньою атрибутикою, задіянням широкого арсеналу способів та засобів стратегічного оперування [1, с.54].

Наприклад, стратегії розвинених країн націлені на таку оптимізацію структури народного господарства, в якому провідну роль відігравали б наукоємні й капіталоємні виробництва при одночасному зменшенні частки матеріаломістких і енергоємних галузей. Це пов'язано із тим, що капітал, високі технології, висококваліфікована робоча сила, науковий потенціал сконцентровані саме у економічно розвинених країнах, які становлять переважаючу більшість членів ОЕСР. Це дозволяє їм бути лідерами, що спрямовують у своїх інтересах тенденції розвитку світових економічних процесів, бути на вершині науково-технічного прогресу, хода якого невинно прискорюється. Наявність великих обсягів надлишкового капіталу полегшує фірмам і ТНК цих країн завойовувати світові ринки. Технологічна перевага не тільки сприяє розширенню експорту найбільш складної й дорогої продукції, а й дає можливість завойовувати пануючі позиції при утворенні спільних підприємств у процесі експорту капіталу. Технологічна перевага в сукупності з величезною перевагою в експорті капіталу дає можливість розвинутим країнам і ТНК суттєво впливати на структури господарства інших країн [10, с.25].

В умовах глобалізації розвинені країни делегують реалізацію національних інтересів у геоекономічному просторі національним транснаціональним структурам, які з метою реалізації своїх

геоекономічних інтересів формують самостійну систему інтернаціоналізованих виробничих ядер (циклів). Таким чином, розвинені держави створюють самостійну інтернаціоналізовану національну економічну систему, власні інтернаціоналізовані виробничі ядра, трансформуючись в "країну-систему", здатну поглинути економіки деяких світових структур і самостійно формувати стратегію поведінки інтернаціоналізованого виробничого ядра. В той час як решта країн змушені входити в "чуже" інтеграційне ядро та займати там будь-яку окрему ланку в інтернаціоналізованій національній економічній системі, поступово просуваючись до його ядра [2, с.90].

Як зазначає Е.Г.Кочетов, країни, що не здатні витримати темп та ритм інтернаціоналізації відтворювальних процесів, залишаються на узбіччі світового господарського розвитку, виконують роль допоміжного виробництва. Вони виплескують через зовнішню торгівлю своє національне багатство для підтримки світового відтворювального процесу [7, с.269]. Тому при формуванні зовнішньоекономічної стратегії необхідно виходити з того, що на сучасному етапі зовнішньоекономічні відносини національних господарств все більше починають виходити за межі торговельного обміну і розповсюджуватися на виробничі, науково-технологічні, інвестиційні та інші форми співробітництва. Межі торговельно-економічного співробітництва стають вузькими, зовнішньоекономічні відносини як ніколи вимагають адекватного їм відтворювального типу зовнішніх економічних зв'язків, в якому у ролі визначальної ланки виступає господарська діяльність.

Національна система взаємодії із зовнішньою економічною сферою, що вибудовується на основі співробітництва у всіх ланках відтворювального процесу, винесеного за національні межі, становить собою геоекономічну (відтворювальну, виробничо-інвестиційну) модель зовнішньоекономічної стратегії [6, с.99]. Якщо при постачальницько-збутовій і торговельній моделях співробітництва партнери вступають в економічні відносини тільки в одній ланці відтворювального циклу (реалізація товарів), то при геоекономічній – вони включаються в усі ланки відтворювального циклу, що стимулює постійні структурні перетворення, призводить до мобілізації всіх економічних резервів (інтелектуальних, кредитно-фінансових, виробничих) [7, с.274].

З переходом до відтворювальної моделі зовнішньоекономічного співробітництва та, відповідно, з прийняттям нової концепції зовнішньоекономічної стратегії зовнішня торгівля повинна відображати, опосередковувати багатогранні аспекти розвитку зовнішньоекономічного співробітництва. Вони виходять на новий етап співробітництва – виробничо-інвестиційний: широкого розмаху набувають спеціалізація та кооперування. Нормою стає застосування різних форм багатостороннього

й двостороннього виробничого та інвестиційного співробітництва, створюються умови для спільного підприємництва (у формі спільних підприємств, консорціумів, міжнародних комбінатів, науково-виробничих об'єднань, асоціацій тощо). До міжнародного співробітництва залучаються територіально-виробничі комплекси й регіони, поступово формується мережа особливих економічних зон тощо.

Відповідно до процесів поглиблення транснаціоналізації інтенсивно оформлюються нові угоди – компенсаційні генеральні підряди на будівництво об'єктів, товарообмінні операції, надання послуг майже в усіх сферах виробничої діяльності при налагодженні прямих зв'язків та організації спільних операцій тощо. На думку А.А.Чухно, за таких умов світовий ринок зазнає глибоких змін, відображуючи нові, надзвичайно складні зміни у світовій господарській сфері, які виходять далеко за традиційні уявлення: відбувається оперування новітніми товарними формами: товар-об'єктами і товар-програмами [12, с.92-93].

Зазначені товарні форми характеризуються підвищеною інтелектуалізацією та максимальним вмістом доданої вартості, забезпечуючи підключення країни до вищих щаблів інтернаціоналізованого відтворювального процесу. Проте такі товарні форми надходять на світові ринки переважно в рамках замкнених систем обороту транснаціональних компаній, незначно піддаючись дії лібералізаційних заходів СОТ. З огляду на це, країні, компанії якої знаходяться за межами діяльності транснаціональних корпорацій, дуже важко конкурувати в сфері високих технологій [11, с.4].

Ми погоджуємося з думкою Я.А.Жаліло, Я.Б.Базилюка, Я.В.Белінської, які вважають, що важливою передумовою успішного включення країни у глобалізаційні процеси є наявність у її національній економіці стійких конкурентоспроможних економічних суб'єктів, здатних будувати свою діяльність у глобальному економічному середовищі, керуючись власними економічними інтересами [5, с.38-39]. Такими суб'єктами можуть стати ТНК, що здатні ефективно діяти як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках в умовах жорсткої тотальної конкуренції. Це підтверджують і дослідження Світового банку щодо країн, що розвиваються, які показали, що в умовах лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків найбільший позитивний ефект досягається тоді, коли в галузі існує олігопольна ситуація (домінування на ринку декількох крупних фірм [3, с.98]. Такої ж думки притримується Маршал Поумер, який стверджує, що ТНК сьогодні виступають головною інституціональною ознакою сучасної економіки [8].

Узагальнюючи все вищесказане, необхідно зазначити, що оперування країни у світовому господарстві може здійснюватись на двох рівнях: кон'юнктурному і стратегічному. У першому випадку зовнішньоекономічна стратегія країни вибудовується з позиції пасивного очікування

сприятливого моменту для виходу на світогосподарську арену. При цьому у центрі стратегії кон'юнктурного рівня знаходиться лише сфера обміну – міжнародна торгівля домінує у системі зовнішньоекономічних зв'язків країни. Слід відзначити, що у випадку закладення торговельної доктрини у зовнішньоекономічну стратегію країна отримує невисокі прибутки.

Водночас застосування геоекономічного підходу дозволяє подолати недоліки торговельної моделі зовнішньоекономічної стратегії, оскільки у цьому випадку взаємодія зі світовим господарством здійснюється по всіх ланках суспільного відтворення, зокрема у виробничо-інвестиційній сфері, яка в умовах глобалізації є рушієм світового економічного процесу. Таким чином, національна зовнішньоекономічна стратегія набуває ознак міжнародної, стає сумісною із загальносвітовими трендами розвитку, що дозволяє країні долучитися до формування та розподілу світового доходу.

Закладення в основу зовнішньоекономічної стратегії виробничо-інвестиційного співробітництва пов'язане із оперуванням такими товарними формами, як товар-об'єкт і товар-програма. Вихід країни на світову економічну арену саме у цих товарних формах є беззаперечною ознакою того, що зовнішньоекономічна стратегія країни є геоекономічною, відтворювальною за своєю суттю, а держава у цьому випадку розглядає світ не з позиції політичної карти світу, а як багаторівневу високорухливу міждержавну систему.

Список використаних джерел:

1. Кочетов Э.Г. Национальная внешнеэкономическая доктрина и стратегия (фундаментальные основы и принципы построения). – Вестник Московского университета. – Сер.6. – 1995. – №4. – С.21-32.
2. Жук М.В. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посіб. / М.В. Жук, Т.В. Бауліна. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2006. – 348 с.
3. Звіт про світовий розвиток: Важке завдання розвитку. – К.: Абрис, 1994. – С.98.
4. Козак Ю.Г., Ковалевський В.В., Ржепішевський К.І. Міжнародна економіка: в питаннях та відповідях: Навчальний посібник. – К. Центр навчальної літератури, 2004. – 676 с.
5. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базиліук, Я. В. Белінська та ін.; За ред. Я. А. Жаліло. – К.: НІСД, 2005. – 388 с.
6. Кочетов Э.Г. Геоэкономика. Освоение мирового экономического пространства: Учебник для вузов по курсу "Мировая экономика", для студ., обучающихся по экон. спец. и направлениям. – М.: Норма, 2006. – XVI: 511с.
7. Кочетов Э.Г. Глобалистика: Теория, методология, практика: Учебник для вузов. – М.: НОРМА (Издательская группа НОРМА - ИНФРА-М), 2002. – 647с.
8. Маршал Поумер. К пониманию переходной экономики // Экономическая наука современной России. – 1999. – № 2.
9. Международные стратегии экономического развития: Учеб. пособие / Под. Ред. Ю.В. Макогона. – К.: Знання, 2007. – 461 с.
10. Міжнародні стратегії економічного розвитку: Навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака, Ю.І. Єханурова, В.В. Ковалевського. – К.: Центр навчальної літератури, 2005.
11. С.Л. Тігіпко. "Стратегія розвитку України" // Актуальні проблеми економіки. – 2004.– №7. – С. 3–9.
12. Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. Сучасні економічні теорії: Підручник / За ред. А.А. Чухна. – К.: Знання, 2007. – 878 с.
13. Ю.Г. Козак, Н.С. Логвінова, І.Ю. Сіваченко. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Навчальний посібник; 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 792 с.
14. Бирюк С. Последствия мирового кризиса для Украины <http://www.business.ua>